

אין מוקדם ומאוחר בתורה - במדרש

מים ראשונים: הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הוא מהמפורסמים שבפרשנות התורה ונלווית לו בנימה קלילה האמירה העממית שכל פעם שלמורה בשיעור תורה לא הייתה מענה טוב לשאלה שנשאלה, התשובה הייתה: "אין מוקדם ומאוחר בתורה" (האם זו אכן 'תשובה קלילה'?). מה הקשר של כלל זה לפרשת השבוע? כפי שנראה להלן, מקור חשוב לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הם פסוקים מתחילת ספר במדבר: פרשות במדבר ובהעלותך. ולפי שמצאנו מדרשים ופרשנים לא מעטים הנדרשים לכלל זה, העמדנו דברינו על שתי רגלי ספר במדבר וחלקנו את הדף לשניים: כאן, "אין מוקדם ומאוחר בתורה" במדרשים ובדרשות חז"ל, ובפרשת בהעלותך הבאה עלינו לטובה, [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#). וטובים השניים מן האחד ועל פי שניים עדים יקום דבר. ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֶהָל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: (במדבר א א).¹

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: (במדבר ט א-ב).²

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ו עמודים א-ב – ההוכחה מספר במדבר

תניא: שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות ... מאי טעמא דרבן שמעון בן גמליאל?³ ... אמר רבה בר שמי משמיה דרבינא: מהכא: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית ... בחודש הראשון", וכתוב: "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" ... אמר רב נחמן בר יצחק: אתיא "מדבר" מ"מדבר". כתיב הכא: "במדבר סיני" וכתוב התם: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באוהל מועד באחד לחודש השני". מה להלן בראש חודש - אף כאן בראש חודש.⁴

- וניכתוב ברישא דחודש ראשון, והדר ניכתוב דחודש שני! - אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב: זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה.⁵ אמר רב פפא: לא אמרן אלא בתרי ענייני, אבל בחד עניינא, מאי דמוקדם - מוקדם, ומאי דמאוחר - מאוחר. דאי לא תימא הכי - כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט דימא פרט וכלל הוא.⁶

¹ כך נפתח ספר במדבר, במעין המשך לסיום ספר שמות בו מתוארת חנוכת המשכן באחד לחודש הראשון בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים (שמות מ יז). הספר אמנם פותח בפסוקים, בדגלים ובמחנות, אבל בפרק ז חוזר על התיאור של הקמת המשכן שבסוף ספר שמות. ומה עם ספר ויקרא או אין שום אירוע המתואר בזמן או מועד כלשהו? אם לא נרצה להזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", נצטרך לומר שכל ספר ויקרא, על ציווי ומיעוט מאורעותיו, נאמר כולו בחודש ניסן בשנה השנייה ליציאת מצרים. או נאמר, שכתב מכאן, מתיארוך התחלת ספר במדבר, אפשר להסיק שאין מוקדם ומאוחר בתורה וחלק מציווי ספר ויקרא ומאורעותיו אירעו במהלך השנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים ואולי גם בהמשך שנות נדודי ישראל במדבר, כגון המצוות המרובות [שבפרשת קדושים](#), ובהם מצוות: "כי תבואו אל הארץ".

² הנה, בפרשת בהעלותך, שתי פרשות אחרי פרשתנו, בפרשת פסח שני, מופיע תאריך המוקדם בחודש מהתאריך הפותח את הספר. על כורחנו, לפחות במקרה זה, נזדקק לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" - הציווי על הפסח השני מיציאת בני ישראל ממצרים (פסח דורות הראשון, שהוא אגב הפסח השני והאחרון שקיימו בני ישראל במדבר), ובו מצוות 'פסח שני' למי שלא יכול היה לקיים את הפסח במועדו, קדם למניית עם ישראל ולסדר הדגלים והמחנות. יכולנו איפוא למקם את דברינו גם בפרשת בהעלותך, אלא שזריזים מקדימים למצוות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ופרשת בהעלותך זכתה לדף [אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא](#) וטובים השניים מן האחד.

³ מהיכן לקח רבן שמעון בן גמליאל את הדעה שלומדים ודנים בהלכות החג (פסח) שבועיים מראש? ראו שם שלשיטת חכמים ששואלים בהלכות החג שלושים יום מראש (כפי שהתקבל לדורות) יש סמך מפרשת בהעלותך בה משה מצווה על הפסח השני מיציאת מצרים וכבר שם מלמד את דיני פסח שני, שחל שלושים יום מאוחר יותר, ב"ד באייר, למי שהיה טמא או בדרך רחוקה. שאלה לשולחן שבת: איזו עוד הלכה (מנהג) חשוב של ליל הסדר לומדים מדיני פסח שני? רמז: זה לא שמאי.

⁴ הראיה לשיטת רבן שמעון בן גמליאל היא משילוב שני הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. הפסוק השני, זה שרבה בר שמי מביא הוא העיקר, הוא זה שמדבר על פסח, אבל לא כתוב שזה היה בראשון בחודש. את זה מוסיף רב נחמן בר יצחק ע"י היקש מהפסוק הראשון, שם כתוב "באחד בחודש". מה שם בתחילת החודש, אף כאן בתחילת החודש. ואת כל זה הבאנו בשביל הקטע הבא.

⁵ אגב הדיון הקודם, מעלה הגמרא את השאלה: מדוע מזכירה התורה בתחילת ספר במדבר, תחילה את שאירע בתחילת חודש אייר (בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים) ומציינת שזה היה בראש החודש, ותשעה פרקים מאוחר יותר חוזרת התורה אחורה לספר את שאירע בתחילת חודש ניסן? התשובה היא: "אין מוקדם ומאוחר בתורה". (כל זה קשור לתירוץ של רב נחמן בר יצחק שלומד שגם הפסוק השני שהבאנו היה בראש החודש (הראשון), אך לא נאריך כאן בשיטה זו. לעניינינו, די לנו התקדים החשוב מהמקרא עצמו של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". חודש אייר נזכר לפני ניסן בתחילת ספר במדבר.

⁶ רב פפא מגביל את השימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" להשוואה בין שני עניינים (פרשיות?) שונים. התורה איננה ספר היסטוריה ולא מקפידה על כרונולוגיה של אירועים. אבל בתוך פרשה מסוימת, בתוך נושא או עניין אחד, אין לומר "אין מוקדם

תלמוד ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה א – בסדר זמנים בספרי תרי עשר

ר' לעזר בשם ר' חנינה: אף למלכי אומות העולם אין מונין אלא מניסן. "בששי בשנת שתיים לדריוש" [חגי א טו] – "בשמיני בשנת שתיים לדריוש" [זכריה א א] - נאמר בשמיני בשנת שלוש! חיפה אמר: שמיני נאמר תחילה, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.⁷

תלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק א הלכה ה – מגילת אסתר בסיני

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: שמונים וחמישה זקנים ... היו מצטערין על הדבר הזה. אמרו: כתיב: "אלה המצות אשר צוה ה' את משה" [ויקרא כז לד] - אלו המצות שנצטוונו מפי משה. וכך אמר לנו משה: אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר!⁸ לא זזו משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים ... רב ור' חנינה ור' יונתן ובר קפרא ור' יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.⁹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה פרשה ז

"אמר אויב", זה היה תחילת הפרשה ולמה נכתב כאן? שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁰ כיוצא בו "ויהי ביום השמיני קרא משה" [ויקרא ט א] - זו היתה תחילת הפרשה, ולמה נכתב כאן? שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹¹ כיוצא בו: "בשנת מות המלך עוזיהו" [ישעיה ו א] - זה היה תחילת הפרשה, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹² כיוצא בו: "בן אדם עמוד על רגליך" [יחזקאל ב א] ויש אומרים: "בן אדם חוד חידה" (שם יז ב) - זה היה תחילת הספר,¹³ ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו: "הלך וקראת באזני

ומאוחר בתורה". שאם לא כן, לא יהיה קיום למידות שבהן התורה נדרשת כמו כלל ופרט. את שיטת רב פפא נבחן להלן. ועכ"פ, ראוי לציין שמקור זה בגמרא פסחים הוא האזכור היחיד בש"ס הבבלי של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". כפי שעולה בהכרח מהפסוקים שהבאנו. וגם זה, רק בנספח לדיון "מאימתי שואלים ודורשים בהלכות הפסח"?

⁷ נסביר בתמצית. מעימות בין פסוק בתחילת ספר חגי שמדבר על נבואה שניתנה לו בחודש השני לשנה השנית למלך דריוש ובין נבואה שניתנה לזכריה, בתחילת ספרו, בחודש השמיני של אותה שנה, מנסה הגמרא להוכיח שגם למלכי אומות העולם מונים מחודש ניסן ולא מתשרי (ראו משנה בתחילת מסכת ראש השנה: "באחד בניסן ראש השנה למלכים"). בא אמורא בשם חיפה ופותר את הבעיה ע"י הקדמת נבואת זכריה שהייתה בחודש חשוון לזו של חגי שהייתה בחודש אלול שאחרי (ושניהם על בסיס חודש תשרי כראש השנה למלכי אומות העולם וחשוון קודם לאלול). השימוש שעושה הירושלמי כאן בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הוא 'קל ופשוט' בהרבה מזה שבבבלי, שהרי כאן מדובר בשני ספרי נביאים שונים שאמנם שולבו לספר אחד (תרי עשר, "אידי דזוטר מירכס", בבא בתרא יד ע"ב), אבל עדיין אין זה כמו פסוקים קרובים באותו ספר (במדבר).

⁸ ראו דברינו [שמונים וחמישה זקנים היו מצטערים על הדבר הזה](#) בפורים.

⁹ בהשוואה לירושלמי הקודם (ולבבלי), ירושלמי זה עושה שימוש רחב בהרבה בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". לא החלפת שתי פרשות בתורה, או שני ספרי נביאים שונים שנכרכו יחד בשל קוטנם, אלא "הקפצת" מגילת אסתר לסיני, למעמד כמעט שווה לחמישה חומשי התורה! ראו בהמשך התלמוד שם מאמר ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי שלעתיד לבוא כל ספרי הנביאים והכתובים יתבטלו, להוציא חמישה חומשי תורה ומגילת אסתר! "נאמר כאן קול גדול ולא יסף ונאמר להלן [אסתר ט כח] וזכרם לא יסוף מזרעם". אבל בזאת, לא מסתיים "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בתלמוד הירושלמי. ראו עוד ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א (סוטה פרק ח הלכה ג), מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר היכן בדיוק היה נתון ספר התורה, לצד הארון מבחוץ כשיטת ר' יהודה או בתוך הארון פנימה. ר' מאיר מסתמך על הפסוק בשמות כה כא: "ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך". אבל אז הוא נזקק לשנות את מבנה הפסוק: "על דעתיה דר' מאיר דו אמר אין מוקדם ומאוחר בתורה. אלא, ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך, ואח"כ ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה". "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בתוך אותו פסוק ובניגוד לעמדת רב פפא בבבלי לעיל. סוף דבר, בירושלמי נזכר הביטוי "אין מוקדם ומאוחר בתורה" שלוש פעמים ובהבדלים מרחיקי לכת: החל משינוי פנימי של פסוק בבחינת "סרסוהו ופרשהו", דרך שינוי סדר הנביאים בתרי עשר וכלה ב"הצמדת" מגילת אסתר לחמישה חומשי התורה. קשה למצוא מנחה משותפת לכל השימושים האלה. מה שחוזר ומעלה את השאלה: מה בעצם משמעות הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"? מה סיבתו? מה בא זה ללמדנו?

¹⁰ לא נראה שהכוונה היא בפסוק זה היה צריך להיות תחילת שירת הים, אלא שהיה צריך להקדים אותו, לאחר הפתיחה בשבח ה', היינו לאחר פסוק ד (ראו פרק טו בשמות, שירת הים) ולפני "מרכבות פרעה וחילו ירה בים". ראו פירוש רמב"ן על הפסוק שמביא חיזוק למדרש זה מהתרגומים לתורה, אבל הוא, רמב"ן מחזיק בשיטתו שאין צורך בכך: "כי מתחילה אמר שטבעו בים ... ואח"כ שב לומר איך נעשה זה". רמב"ן ממעט בשימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" כפי שראינו ועוד נראה. ואנו נוסיף ונחזק את דבריו שבוודאי כך בשירה שאינה מחויבת לתיאור סדר האירועים אלא לשבח והודיה ולשונה הוא פתוח ומליצי.

¹¹ כך בתחילת ספר ויקרא. היום השמיני הוא א' בניסן, הוא יום חנוכת המשכן שממשיך את סוף ספר שמות (סדר עולם רבה פרק ז, ראו הערה 1 לעיל) ואולי בו היה צריך להתחיל את ספר ויקרא. (וכל כורחנו גם להקדים גם את פרק ח בספר ויקרא המתאר את שבעת ימי המילואים). מה גם שבתחילת ספר ויקרא כתוב: "ויקרא אל משה ... מאוהל מועד לאמר", משמע שכבר שרתה שכניה באוהל מועד. (וכל ציווי הקרבנות שבפרשות ויקרא וצו יבואו אחרי חנוכת המשכן, אחרי פרשת שמיני). אלא ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה". ויש להעיר שכל "ההזות" האלה מתאימות יותר לסדרות הקריאה הקצרות בארץ ישראל ולא לפרשות הגדולות שלנו. ראו [חלוקת הסדרות כאן](#).

¹² שמן הראוי היה להתחיל את ספר ישעיהו בחיזיון של פרק ו מה גם ששם מוטלת השליחות על ישעיהו, ככתוב שם בפסוק ח: "וְאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֶדְנִי אֲמַר אֶת־יְיָ וְיָיִךְ לִנְי וְאָמַר הִנְנִי שְׁלֹחֲנִי".

¹³ זה צריך היה להיות תחילת הספר או שמא בלי תוספת "צריך". זו הייתה בתחילת תחילת הספר ומישהו הזיז ואז באמת צריכים להבין מדוע נעשתה הזזה זו. וכך גם כל התחילות האחרות ולא נתעכב על כולם.

ירושלים לאמר" (ירמיהו ב ב) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? מפני שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו: "גפן בוקק ישראל" (הושע י א) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו: "אני קהלת הייתי מלך בירושלים" (קהלת א יב) - זה היה תחילת הספר, ולמה נכתב כאן? לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁴

ספרי במדבר סד פרשת בהעלותך - הר סיני, יציאת מצרים, הכניסה לארץ

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחודש הראשון לאמר" - בגנות ישראל הכתוב מדבר, שהיה להם אחד עשר חודש שהיו חונים לפני הר סיני וללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. שבתחילת הספר הוא אומר: "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני" וכאן הוא אומר "בחודש הראשון" - ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁵ רבי אומר: אין צריך, שהרי כבר נאמר: "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת" (שמות טז לה) ועדיין לא אכלו. אלא ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה וללמדך שהיו מונים עם יציאתם ממצרים, שנאמר: "בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים".¹⁶

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת במדבר פרק א - סיבה לשינוי הסדר

מה ראה משה והקדים פרשה זו לפרשת הפסח ... והלא פרשת הפסח היה בניסן, והיה לו להקדים בפרשה זו קודם לאייר, ולמה עשה כן? לפי שבאותה פרשה נאמר: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו'" (במדבר ט ו), ואותה שעה נאמר להם מצות פסח שני לטמאים. לכך לא רצה להתחיל הספר בפרשת טמאים, ומכאן למדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁷

¹⁴ וכך הוא גם במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו ט. ובעקבות אזכור ספר קהלת, שם באמת בולט הדבר מאד בפסוק: "אני קהלת הייתי מלך בירושלים", מרחיב בנושא גם מדרש קהלת רבה א יב ומוסיף גם את: "אתם ניצבים" (דברים כט ט) שהיה ראוי להיות תחילת ספר דברים, "היום אחל גדלך" (יהושע ג ז) שהיה ראוי להיות תחילת ספר יהושע וכן את: "שמעו מלכים האזינו רזנים" של שירת דבורה (שופטים ג ג) שהיה ראוי להיות תחילת ספר שופטים. ראו שם. נראה שמדרש מכילתא הוא הראשון שעושה שימוש נרחב למדי בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", עד שאנחנו מקבלים זאת כדבר שיכחי ו'פשוט' ולא שואלים: למה בעצם? למה בנוי המקרא באופן לא סדור? למה צריך להזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"? האם יש כאן כוונת מכוון שאנו צריכים לנסות להבינה או שמא כלשון מדרש תנחומא תרומה ח שנזכיר להלן: "נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה ו) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה"?

¹⁵ חזרנו אל הפסוקים שהבאנו בראש הדף ולמדרש התנאים עליו שהוא הראשון שמעורר את הבעיה של סדר האירועים בתחילת ספר במדבר, עליה הצבענו בראש דברינו. מה נלמד ממדרש זה שלא למדנו עד כאן? האחד, שהוא מנסה לתת טעם לשימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". בגנות ישראל הכתוב מדבר ששהו יותר מדי זמן מול הר סיני ולא מיהרו ללכת לארץ ישראל. כאילו כבר קנו להם שבייתה במדבר והתרגלו לחיות בו ("לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן"). הקב"ה היה צריך לעורר אותם להיפקד, להסתדר בדגלים ובמחנות כראוי להליכה מסודרת במדבר והכנה לכיבוש הארץ. לפיכך פתח ספר במדבר בתיאור המחנות והדגלים ודחה את הציווי על הפסח להמשך הספר. הגר"א אגב מגיה כאן "בשבח ישראל הכתוב מדבר" וכוונתו, כך נראה, שישבו ולמדו והתעמקו בתורה (ואדרבא, נסיעתם מהר ה' היא הגנות "כתינוק הבורח מבית הספר", אגדה שמביא רמב"ן בפירושו לבמדבר י לה. ראו דברינו [שבעה ספרי תורה](#) וכן [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשת בהעלותך). הדבר השני שלמדנו ממדרש ספרי זה הוא שאין מוקדם ומאוחר גם במדרש עצמו, שהרי הוא מחליף את שני הפסוקים ומביא את הדרשה על גנות ישראל שנסעו מהר סיני אחרי אחד עשר חודש, על הפסוק שבפרשת בהעלותך ולא על הפסוק שבפרשתנו. גם על שיבושי המדרשים צריך כנראה לפעמים לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וכמנהג הגבאים שמעלים הקרואים לתורה בשמחת תורה ...

¹⁶ רבי מביא מקור נוסף לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" מהפסוק, בתחילת ירידת המן בפרשת בשלח, אשר מתאר מראש את אכילת המן ארבעים שנה עד הכניסה לארץ. כך הבנו את המילים "ועדיין לא אכלו". אז מה החידוש בפרשתנו? שמונים את סדר השנים מיציאת מצרים. ומה החידוש בספר יהושע בו מסופר שהפסיקו לאכול את המן שירד להם ביציאת מצרים? שמכאן ואילך "התחילו מונים לביאתם, שנאמר: כי תבואו אל הארץ (ויקרא כג ז)". והוא ממשיך שם במניות נוספות כל פעם שחל אירוע חשוב בתולדות העם השתנה בסיס הלוח: "בנה הבית התחילו מונים לבנינו ... חרב הבית התחילו מונים לחורבנו ... תקף עליהם עול השיעבוד התחילו מונים לשיעבודם וכו'". נראה שבכך הוא גולש שם לנושא אחר, אבל בפרשתנו, חילוף הזמנים של תחילת ספר במדבר, אשר כופה עלינו להשתמש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", קשור לדגש של התורה על מניית תולדות עם ישראל לפי יציאת מצרים. ראו אזכור זה, יחד עם אזכור מלכות שלמה, בעת תחילת בניין בית ראשון, מלכים א ו א: "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זה הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה'". ועדיין דרשת רבי צריכה עיון, למה צריך לשנות את סדר האירועים בתורה ולהזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" שבביל להדגיש את מניית השנים ליציאת מצרים.

¹⁷ הרי לנו שוב שאי אפשר סתם לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וצריך למצוא סיבה מדוע התורה משנה את סדרי האירועים. וכלשון מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת במדבר פא ע"ב: "למדנו שלא ניתנה התורה אלא לידרש". שני מקורות אלה, שאולי כבר גולשים אל פרשני המקרא, מסכימים כאמור שאי אפשר סתם לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וצריך למצוא לכך סיבה או מסר. מדרש אגדה (בובר) נותן סיבה שלילית, שלא לפתוח את ספר במדבר בפרשה הדנה בטומאה. פסיקתא זוטרתא נותן תשובה חיובית, שמחזירה אותנו לשיטת רבי בספרי לעיל: אזכור יציאת מצרים. וכדבריו: "לצאתם מארץ מצרים. שלא תאמר להקמת המשכן הוא המנין. ד"א לצאתם מארץ מצרים יציאתם מארץ מצרים גרמה להתיחסם לדגלים. באותה שעה אמר לו לך אמור להם לישראל: שאו וסעו (ראש ורגליים). אמנם גם הפסוק (השני שהבאנו בראש הדף) על פסח דורות הראשון והציווי על פסח שני קשור בהחלט ליציאת מצרים. אבל התורה מעדיפה את הפסוק הראשון, את המחנות והדגלים, את ההכנות למסע לארץ המובטחת, את המבט קדימה, את המנייה ליציאת מצרים שבמהרה תוחלף במנייה לכניסה לארץ, שתנוקם בתורה למנייה

פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא כב' י' הדברות פ' תנינותא – בעשרת הדברות

כמה דברות שמעו ישראל מפי הגבורה? רבי יהושע בן לוי אומר: שתי דברות, ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה. אחר כל הדברות מה כתוב? "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות" (שמות כ טז). מה ענה לה ר' יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה.¹⁸

שיר השירים רבה פרשה א על הפסוק ישקני מנשיקות פיהו – בהפרדה בעשרת הדברות

פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך – דברים שראו עיניך איך היה הדיבור מדבר עמך - ... ר' יהושע בן לוי ורבנין. ר' יהושע אומר: שני דבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה. ורבנין אמרין: כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. רבי יהושע בן לוי אמר: טעמין דרבנין: אחר כל הדברות כתיב: "דבר אתה עמנו ונשמעה". מה עבד לה רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

- או אינו מדבר: "דבר אתה עמנו ונשמעה" אלא לאחר שנים ושלושה דברות? ר' עזריה ורבי יהודה ברבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי - תפסו שיטתיה. אמרי: כתוב: "תורה צוה לנו משה" - כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הוי. בגימטריא "תורה" עולה שש מאות ואחת עשרה מצות דבר עמנו משה. ברם "אנכי ולא יהיה לך" לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה, הוי: "ישקני מנשיקות פיהו".¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

סוף דבר לא הכל נשמע: לא התיימרנו להקיף נושא נכבד זה בגיליון קצר אחד, שמן הסתם כבר חקרו ודנו בו גדולים וטובים מאיתנו: מה משמעותו של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" ולמה מביא אותנו המקרא להזדקק לו? "מה המסר" בלשונו היום? למה באמת אין הדברים מופיעים בתורה כסדרם הכרונולוגי והענייני? במה שונה תשובת כל המקורות שהבאנו מ'התשובה הקלילה' של המורה לתורה? לספר מקיף בנושא, ראו [יצחק גוטליב, יש סדר למקרא, אונ' בר-אילן 2009](#).

מים אחרונים: נושא נכבד שנראה קשור לנושא שלנו הוא מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש בגמרא גיטין ס ע"א אם התורה ניתנה בבת אחת כספר שלם וחתום, או כל פרשה בנפרד ורק בסוף ימיו של משה נאסף הכל וקובץ בספר התורה השלם: "אמר ר' יוחנן משום רבי בנאה: תורה - מגילה מגילה ניתנה, שנאמר: אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי (תהלים מ ח); ר' שמעון בן לקיש אומר: תורה - חתומה ניתנה, שנאמר: לקוח את ספר התורה הזאת". ראו דברינו [תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים. סביר שיש קשר בין שתי שיטות אלה ובין הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" והנושא דורש עיון נוסף. נראה שגם המחלוקת אם דורשים או לא דורשים סמוכים בתורה, קשורה קשר הדוק לנושא.

לבניית הבית. ומכאן אולי סיוע לשיטת רבי בספרי, כולל גנותם של ישראל שלא הזדרזו ללכת לארץ. ומכאן גם הנפילה הגדולה של המתאוננים, המתאווים ופרשת המרגלים שיבואו בהמשך הספר.

¹⁸ ראו גמרא מכות כד ע"א, דרשת רבי שמלאי על תר"ג מצוות ואחריו דרשת רב המנונא: "תורה צוה לנו משה מורשה - תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". ובגמרא הוריות ח ע"א, משמע ששיטת ר' יהושע בן לוי (אמורא) יסודה בבית מדרשו של ר' ישמעאל התנא: "דבי רבי תנא: אמר קרא: אשר דבר ה' אל משה, וכתוב: אשר צוה ה' אליכם ביד משה - איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקב"ה וצוה על ידי משה? הוי אומר: זו עבודת כוכבים, דתנא רבי ישמעאל: אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום". (הוא ר' ישמעאל שאומר שעל עבודה זרה אין מצווה למסור את הנפש - יעבור ואל ייהרג, סנהדרין עד ע"א). והדברים מושרשים עמוק במדרש כשיטה פשוטה - שמות רבה מב ח ("לא היה להם לחטוא אלא בשלי?"), דברים רבה ועוד. אבל כאן מסתבר שזו שיטת יחיד של ר' יהושע בן לוי וחכמים (רבנן) חולקים עליו, עד שר' יהושע בן לוי נזקק לכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה על מנת לקיים את שיטתו.

¹⁹ פסיקתא רבתי איננו המקור היחיד לצורך בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" על מנת להעביר סכין חדה בין שני הדברות הראשונים ובין השאר. ממדרש שיר השירים רבה נראה שהסכין לא הייתה מספיק חדה ונזקקה לחיזוק מדרשות נוספות ומגימטריות. נראה שלכתחילה חכמים לא אהבו את החלוקה של עשרת הדברות לאלה שמעו מפי הגבורה ואלה שמעו מפי משה. ראו שמות רבה כח ג, המבוסס היטב על פסוקי התורה בחצי השני של פרק יט בשמות, כיצד הקב"ה מנסה להוציא את משה מהתמונה על מנת לדבר ישירות עם העם. ראו גם מכלתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב: "מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום? אלא אמרו: יצוננו לשמוע מפי מלכנו, לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך". אבל לבסוף, ניצחה גישתו המצמצמת של ר' יהושע בן לוי, מגדולי הדרשנים האמוראים, ומצאו לה סמך בדרשות נוספות ואף מבית מדרשו של ר' ישמעאל כפי שראינו בגמרא הוריות בהערה הקודמת. ראו דברי הסניגוריה של משה בשמות רבה מג ה, כשעברו בני ישראל גם על שני דברות אלה שמעו ישירות מפי הגבורה: "אמר משה: רבון העולם, כך אמרת בסיני: אנכי ה' אלהיך! - אלהיכם לא נאמר. לא לי אמרת? שמא להם אמרת?". נראה שעל כל זה יש לדרוש ולהאריך בחג השבועות - מתן תורה המתקרב, ובא ואל ברוב שנים רגילות (שאינן מעוברות) בין פרשת במדבר ובין פרשת בהעלותך שבהן טמון הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה".